

FAPTE DE NECREDINȚĂ SĂVÂRȘITE DE BOIERI MOLDOVENI. PÂRA LA POARTĂ

Alexandra-Marcela POPESCU

Fenomen complex, pâra la Poartă a boierilor împotriva domnului sau a voievozilor între ei, la care se adăuga și cea a vreunui suveran din preajmă, a avut grave repercusiuni asupra statutului Țărilor Române, determinând amestecul puterii suzerane în politica internă, știrbirea autorității domnești și imposibilitatea creării unui echilibru de forțe între domn și boierime, care să se poată opune acestor imixtiuni. Vorbele răutăcioase, ascultate de marele vizir sau chiar de sultanul însuși, erau folosite, în funcție de interesele politice ale Sublimei Porți, fie în favoarea boierilor prin mazilirea celui învinuit, fie în avantajul domnului prin întemnițarea celor veniți cu pâra. Uneori acestea erau considerate neîntemeiate, după împărțirea unor însemnate pungi de bani către mai marii turcilor. Primele mărturii documentare cu privire la pâra boierilor moldoveni contra domnului aflat în scaun apar în veacul al XVI-lea, dar, în ciuda efectelor negative enunțate, istoriografia nu-i dedică vreun studiu lămuritor, lipsind și din enumerările faptelor de necredință întocmite de cercetătorii vechiului drept românesc¹. Motiv pentru care, prin prezentul studiu, ne propunem să arătăm dacă pâra la Poartă se încadrează sau nu în categoria actelor de hiclenie, să prezentăm cum se săvârșea aceasta, precum și ce atitudine avea domnul Moldovei față de boierii aflați sub o astfel de vină.

După cum bine se știe, hiclenia presupune trădarea cârmuitorului țării de către boierii care i-au jurat credință cu scopul final de a-l înlătura și de a ridica pe altul maleabil. Dar sub această vină se ascund mai multe fapte, în funcție de momentul descoperirii complotului și de condițiile politice existente. Spre exemplu, într-un document de cancelarie stau scrise câteva rânduri care amintesc de evenimentele din 1523, când Ivanco logofăt „a ridicat cu alți

1 *Istoria dreptului românesc*, vol. I, responsabil de volum, Vladimir Hanga, secretar științific și coord. teh., Liviu P. Marcu, București, 1980, p. 437; Vladimir Hanga, *Istoria dreptului românesc. Drept cutumiar*, Iași, 1993, p. 103-104.

necredincioși, domn pe un lotru, asupra nepotului de frate al domniei mele Ștefan voevod și asupra țării noastre”², adică s-a închinat unui pretendent la tron, a strâns oaste, s-a ridicat asupra domnului aflat în scaun și a încercat să-l înlocuiască cu altul, după voia lui. În studii mai vechi au fost amintite, după cum am menționat, câteva din greșelile mari ale boierilor: ridicarea armelor asupra domnului, pribegia, închinarea către un pretendent la tron și nerăspunderea la chemarea domnului³. Încadrarea acestora în categoria actelor de necredință nu a fost dificilă, demersul fiind ușurat de claritatea mărturiilor epocii, căci pentru toate faptele de hiclenie săvârșite de boieri împotriva cârmuitorului se aplica cea mai aspră pedeapsă a vremii, decapitarea și confiscarea averii⁴. Astfel, putem spune că încălcarea jurământului de credință prin încercarea de înlăturare a domnului și pedeapsa specifică acesteia sunt caracteristici general valabile tuturor actelor de hiclenie.

Așadar, rămâne să vedem dacă pâra la Poartă, descrisă pe îndelete în cronicile epocii, se încadrează acestui grup de fapte puse pe seama boierilor hicleni. Termenul *pâră* are o semnificație simplă, dar prezintă o conotație negativă, adică: „plângere făcută împotriva cuiva, reclamație [...] defăimare, clevetire”⁵. În cazul nostru, cel vizat era domnul Moldovei, a cărui atitudine răuvoitoare față de supuși sau cârmuire defectuoasă erau șoptite la urechile sultanului ori marelui vizir, pentru a obține mazilirea lui. În izvoarele medievale se întâlnește și denumirea de *jalbă* – „plângere, reclamație făcută în scris, cerere, petiție”⁶ – care pare a fi lipsită de acea tendință răutăcioasă de a-l ponegri pe domn, și exprimă mai cu seamă dorința de a se îndrepta o samavolnicie, de a se înlătura un necaz. Ambii termeni provin din limba slavonă și se regăsesc, de cele mai multe ori, în mărturiile vremii, fără o mare deosebire a sensului⁷, existând acea sinonimie prezentă, într-o oarecare măsură, și în definițiile actuale. În actele de cancelarie apar ambele noțiuni, *jalbă* și *pâră*, dar în situații cu totul diferite, când se cerea întărirea stăpânirii asupra unei ocini pentru care s-a pierdut privilegiul sau când avea loc o înfățișare la scaunul de judecată al domnului⁸. Spre exemplu, la 13 decembrie 1569, Bogdan vodă Lăpușneanu întărea fiilor lui Pătrașco satul Iuganii, după ce „s-au jăluit cu *mare jalbă* [s. n.] și cu mare

2 DIR, A. Moldova, Veacul XVI, vol. I (1501-1550), București, 1953, p. 293, nr. 259 (1528 aprilie 8).

3 *Istoria dreptului românesc*, vol. I, p. 437; Valdimir Hanga, *op. cit.*, p. 103-104.

4 *Istoria dreptului românesc*, vol. I, p. 438.

5 *Dicționar explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, 1998, p. 769.

6 *Ibidem*, p. 545.

7 *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coord. Ovidiu Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1988, p. 26-27.

8 Jeluirile sau pările erau, mai întâi de toate, litigii civile – Valentin Al. Georgescu, *Organizarea judecătorească în Țara Românească și Moldova (jumătatea secolului al XIV-lea - sfârșitul secolului al XV-lea)*, în SMIM, XIII, 1995, p. 163-164.

mărturie și cu megiașii lor de prin prejur, zicând că privilegiul de cumpărătură ce a avut bunicul lor [...] l-au pierdut când a venit însuși împăratul turcesc și a făcut război până la Suceava, în zilele bunicului meu Petru voevod”⁹. Deși aceste documente de proveniență internă cuprind adesea faptele pentru care au fost boierii învinuiți de hicleie, pâra la Poartă, nu este amintită în nici unul dintre ele. În cronica lui Grigore Ureche se regăsește doar termenul de *jalbă*, atunci când Petru vodă Rareș (1527-1538)¹⁰ și, mai târziu, Iancu vodă Sasul (1579-1582) sunt rău vorbiți la împărăție de o parte dintre boierii lor¹¹. La Miron Costin se observă mult mai bine această confuzie a semnificației celor două noțiuni. În același context, cronicarul arată că mai marii țării, când au aflat că vor fi din nou cărmuiți de Alexandru Iliaș (1631-1633), mai toți s-au dus „*cu jalobă la împărăție* [s. n.]”¹², dar s-au văzut nevoiți să-l accepte, fiindcă vodă a aflat din vreme că „*vinu cu pîra* [s. n.]”¹³ și a luat măsurile necesare pentru a le acoperi. Termenii sunt folosiți la fel și de Ion Neculce, când ne arată că boierii lui Gheorghe vodă Duca (1668-1672) au profitat de prezența turcilor în Moldova – în frunte cu sultanul însuși și cu marele vizir – și „*au jăluit* [s. n.] pe Duca-vodă la împărăție foarte tare, mai cu deadinsu Ursachi cel bătrînu [...] și din *pîra lui Ursachi* [s. n.] l-au bătut împărăție”¹⁴. Această nebulozitate semantică este posibil să fie determinată de faptul că orice plângere la Înalta Poartă nu putea să nu conțină cuvinte rele împotriva domnului și poate mult exagerate, de vreme ce se urmărea a se obține mazilirea lui.

Din cuprinsul *Letopisețelor* Moldovei aflăm că domniile erau câteodată pârâți la Poartă și de suveranii țărilor vecine, după cum am spus la început, dar cel mai des pâra avea loc între voievozii Moldovei și Munteniei, ducând la sărăcirea țărilor prin pungile de galbeni care încăpeau pe mâinile mai marilor turcilor pentru a-și spăla numele. De asemenea, și boierii se pârau unii pe alții în fața domnului. Deplângând sfârșitul hatmanului Luca Arbure, Grigore Ureche arată că vrăjmașii acestuia „cu multe cuvinte rele l-au îmbucat în urechile

- 9 DIR, A. Moldova, Veacul XVI, vol. II (1551-1570), București, 1951, p. 213, nr. 228; *ibidem*, p. 166, nr. 163 (1563 iunie 17).
- 10 „Zic că și din țară au mersu jalbă pentru dînsul pre taină la împărăție, de care lucru împăratul mai vîrtos socoti să-l scoată, ca să nu lipască lăcuiitorii la alte părți și să închine țara” (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 143).
- 11 „Mergându decii jalbă la împărăție de răsipa țării, i-au luat domniia și au dat-o lui Pătru vodă Șchiopul” (*Ibidem*, p. 200).
- 12 Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace și Poema Polonă*, în *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, vol. I, București, 1965, p. 75, 86.
- 13 *Ibidem*.
- 14 Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 216-217.

domnu-său” în primăvara anului 1523¹⁵. Așa se face că vodă afla de urzelile boierilor cu gânduri de hiclenie prin același mod. Spre exemplu, planurile celor prezenți la nunta lui Ion Palade, la Băcani, din anul 1691, au fost destăinuie lui Constantin vodă Cantemir de chiar unul dintre ei, anume Ilie Țifescu¹⁶. Cu toate că au existat mai multe variante ale acesteia, pâra devenea fapt de hiclenie, numai când pârâtul era domnul aflat în scaun, iar cei care o săvârșeau erau boierii săi, dar merită a fi amintite și situațiile speciale dinainte sau de după domnie.

Nepornit încă de la Poartă, Alexandru vodă Iliaș (1631-1633), a aflat că mai toată fruntea boierimii, care-i cunoșteau „hirea” și nu-l vroia domn cu niciun chip, l-a ajuns din urmă și căuta să spună turcilor vorbe potrivnice lui. Soarta însă nu a fost de partea acesteia, căci marele vizir nu a apucat să o asculte, fiind ucis în urma unei răzmerițe a ienicerilor. Dar alți slujbași mai mărunți, cunoscuți ai domnului, i-au constrâns pe boieri să-l accepte, după ce o parte dintre ei, de neam ales, au fost închiși în „ieșitori”. Misiunea lor la împărăție a fost un eșec și s-a încheiat cu jurământul de credință dintre boieri și domn, care a avut loc la Patriarhie. Însă, reveniți în țară, neîncrederea în cinstea celui alt s-a menținut, domnia scurtându-se cu o răscoală pusă la cale de boierime împotriva grecilor¹⁷. Chiar dacă pâra nu a fost ascultată și s-a pus la cale oarecum înaintea începerii domniei propriu-zise a lui Alexandru vodă Iliaș,

15 Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 135.

16 „Dece s-au sculat un boiaru dintre dâșii, anumi Iliie Țifăscul, care îl poreclisă pe urmă Frige-vacă, și i-au pârât [s. n.] la Cantemir-vodă, de le-au spus tot sfatul” (Ion Neculce, *op. cit.*, p. 334).

17 „Cum au venit știre de domnia lui Alexandru-vodă la boieri, mare mîhniciune și voie rea în toată curtea, mai ales în boieri, știindu cu toții hirea acelui domn. Ce au făcut sfat cu toții, și îndată au purces fruntea toată de boieri la Țarigrad, cu *jalobă* [s. n.] la împărăție pentru greul ce petrece țara de domnii neștiutori de rîndul ei. Lupul Vasilie-vornicul, [...] și alți boieri cu numărul până la 50 de capete numai de boieri, fără alte capete de țară, și au purces cu toții la Țarigrad. [...] Nepurcesu den Țarigrad au apucatu boierii pe Alexandru-vodă cu domnia, că oblicise el de boieri că vinu cu *pîra* [s. n.], cum nice într-un chip nu-l priimește țara. Și au trimis înainte boierilor Alexandru-vodă pre Batiște Veveli și cu ceași, Batiște să le grăiască cu bine, și ceașii să tragă pre boieri ca să să sparie. Carii fără știrea veziriului fiindu și vîdzindu atîtea capete, nu s-au cutedzatu ceașii a le face silă, și încă pe Batiște l-au suduit foarte tare, ales Cehan-vornicul. Iară la curțile împărătilor multe răutăți pot să să facă peste știrea celor mai mari. Așea s-au prilejit și boierilor celor ce mersesă, tuturoră. Până agiunge ei la veziriul, au venit într-o noapte, poate hi cu voia chihaiei veziriului, carii multe pot fără știre, și au legatu pre cițiva boieri, ciți au fostu mai capete, și i-au ținut pen ieșitori închiși, peste știrea veziriului. Ce le-au căutatu boierilor numai a face tocmală cu Alexandru-vodă și legături. Să mai ispitișă boierii, după ce au ieșit din opreală, să margă la veziriul, și era gata lucrul acela. Ce s-au prilejit perirea veziriului, pe ulițe mergîndu de la curțile împărătești la sârăiul său, de iniceri, l-au ucis cu pietri inicerii. Deci numai ce au căutatu boierilor a primi pre Alexandru-vodă și au mîrsu la Patrierșie și au făcut giurămînturi boierii lui Alexandru-vodă, și el boierilor iarăși. Și așea au purces din Țarigrad spre țară. [...]” (Miron Costin, *op. cit.*, p. 75-77); Ion Neculce, *op. cit.*, p. 252-253.

totuși se poate constata atât îndrăzneala boierilor de a-l respinge și de a spera că vor dobândi numirea unui alt cârmuitor, cât și demersul lor pe meleaguri păgâne, unde au fost rău tratați și unde ar fi putut să-și piardă viața.

Totodată, numeroase au fost cazurile când mai vechii sfetnici ai domnilor maziliți continuau să-i pârască la marele vizir, în speranța că nu vor mai redobândi tronul. Într-o astfel de situație s-a aflat, în cursul anului 1653, Vasile vodă Lupu, care era închis la turci: „Și-l pîrîia domnul muntenescu și domnul moldovenescu și Racoșii, craiul ungurescu, și sta tare asupra lui, să-l omoare împărăția”¹⁸, la care s-a adăugat cu siguranță și cea a boierilor din țară, trecuți de partea lui Gheorghe vodă Ștefan. Ba mai mult, spre sfârșitul veacului, se înfiripase un obicei ca proaspătul cârmuitor, cum a fost cazul lui Constantin vodă Cantemir (1685-1693), să trimită boieri la împărăție cu pâră contra celui detronat¹⁹. Așa se face că, în acele vremuri, se ajunsese ca și femeile, nedreptățite la vreo judecată domnească pentru împărțirea agonisitei între rude, să ajungă cu mare jalbă la Poartă. Dumitrașco vodă Cantacuzino (1684-1685) a ridicat, pe nedrept, în urma neînțelegerilor dintre fiii lui Chiriac Sturza vornic și a văduvei acestuia, o sumă de bani din avutul lor. Astfel, după mazilirea sa, „vorniceasa” a purces „la Țarigrad, de au zăbăvit giurămate de an și ș-au aprinsu rogojini în cap, de l-au pârât la împăratul”²⁰, dar nici după această înfățișare nu i s-a făcut dreptate, poate fiindcă banii erau demult risipiți, iar domnul avea și alți creditori. Se vede că autonomia țării și dreptul de judecată a voievodului asupra supușilor săi au fost știrbite și din vina boierilor care mergeau la Poartă cu pâră contra domnului, dar și din cauza turcilor, dornici să se amestece în aceste raporturi.

Să revenim însă la scopul principal al studiului nostru. Primul domn pârât la Poartă pare să fi fost Petru vodă Rareș, care a nădăjduit că va rezista în fața agresiunii otomane din vara anului 1538, dar marea boierime a trimis o „jalbă pentru dînsul pre taină la împărăție”²¹ cu mult înainte de venirea sultanului în țară²². Ba mai mult, în timpul campaniei, „ruda cea aleasă” a trecut în tabăra adversă, cerându-și iertare și închinându-se turcilor²³. Astfel, plângerea împotriva domnului s-a făcut pe ascuns, asemenea planurilor unui complot – atât la Poartă, cât și în Moldova, când interesele boierilor, nemulțumiți de

18 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 181.

19 „Iară după ce au vinit Cantemir-vodă la scaunul domnii în Iași, trimis-au boiari de țară la Poartă după Dumitrașco-vodă de l-au pârât la Udriiu. [...] Și l-au închis pe Dumitrașco-vodă și l-au făcut de au cheltuit mulți bani. [...] Și așa au hălăduit cu viață” (*Ibidem*, p. 302).

20 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 292-293.

21 Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 143.

22 Tahsin Gemil, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză și căderea lui Petru Rareș*, în Leon Șimanschi (coord.), *Petru Rareș*, București, 1978, p. 152.

23 Ștefan S. Gorovei, *Domnia lui Ștefan Lăcustă*, în Leon Șimanschi (coord.), *Petru Rareș*, p. 161.

autoritatea și politica domnului, s-au împletit cu nevoia țării²⁴ –, determinând depunerea falnicului voievod. După cum se observă, pâra împotriva lui Petru vodă a fost însoțită de alte fapte de hiclenie, s-a produs în timpul domniei și doar tragerea la răspundere a boierilor care au greșit a avut loc mai târziu, când acesta a revenit în fruntea țării. Cronica vremii nu arată clar că marii sfetnici greșiți lui Petru vodă Rareș au fost decapitați în mod expres pentru vina de a-și fi părât cârmuitorul la împărăție. Totuși, întemnițarea lui Miha hatmanul și Gavril Troțușan logofătul, cu mult înainte de pribegia sa pe meleaguri străine²⁵, este posibil să fi avut loc din această cauză.

Ridicat domn de boierii pribegi în Polonia, Alexandru vodă Lăpușneanu (1552-1561) s-a confruntat cu necredința unora – Negrilă hatmanul și Sava Capotă – care au fugit la Poartă și au spus vorbe grele mai marilor turcilor, pentru a obține mazilirea lui²⁶. Acesta a fost nevoit să trimită la împărăție „tezaurul ce-l avea”²⁷, adică o sumă însemnată, pentru a acoperi pârlile boierilor amintiți. De aici reiese că un astfel de act de necredință costa destul de scump pe domnul în cauză, pentru a se menține în fruntea țării, căci soarta lui tot la Poartă se hotăra și varia în funcție de interesele turcilor și de pungile de bani primite. Prin urmare, pâra boierilor la împărăție, în afară de faptul că scurta anii de domnie, provoca și mari pagube visteriei domnești. Celelalte acte de necredință, săvârșite de boieri în strădania lor de a-l înlocui pe cârmuitor, par să nu se atingă în mod direct de resursele bănești ale celui aflat în fruntea țării.

La începutul veacului al XVII-lea, în timpul luptelor pentru tron dintre urmașii lui Ieremia vodă Movilă și a fratelui său, Simion vodă, mai marii țării s-au împărțit de o parte și de alta, fiecare grup sprijinindu-și cât mai bine posibil pretendentul ales²⁸. Susținătorii lui Constantin Movilă au reușit să-l ridice domn, în urma confruntării de la Ștefănești²⁹, iar delegația boierilor moldoveni de la Poartă a adus izbânda și pe cale diplomatică. Documentele spun că recunoașterea domniei acestuia s-a obținut cu dificultate și se arată că misiunea a fost zădărnicită de gruparea adversă prezentă în Țara Românească,

24 Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 143.

25 „Pătru vodă, dacă au sosit la Suceava și s-au așezat la scaunul său, acolo au aflat în viclenie și pe Mihail hatmanul și pe Troțușanul logofăt și pe Crasneș și pe Cozma, de carii multă pedeapsă și nevoie avusease Pătru vodă în domnia dintâi, pre carii, cându au pribegitu Pătru vodă din țară, i-au fostu închis în cetatea Romanului, avându prepus de viclenie [s. n.], cum s-au și arătat mai apoi adevărat că au fost vicleni. Și decii îndată au învățat de i-au prinsu și cu grele munci i-au muncitu, mai apoi le-au tăiat și capetile” (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 152).

26 Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, vol. III, ediție îngrijită de Vasile Matei, București, 2001, p. 28-31, nr. 15 (3 iulie 1555); Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova. a. 1324-1881*, vol. I (secolele XIV-XVI), București, 2001, p. 597.

27 Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 33-38, nr. 17 (decembrie 1555).

28 Miron Costin, *op. cit.*, p. 24.

29 *Ibidem*, p. 25.

care s-a plâns sultanului de amestecul și jaful polonilor din ținuturile Moldovei: „[...] domnia s-a dat Măriei voastre domnești [...] a fost mare greutate din partea împăratului însuși și din cea a boierilor ce se aflau în Țara Munteniei [s. n.] [...], iar plângerea cea mai mare [s. n.] a lor a fost asupra cumnaților Măriei voastre domnești [...] că aceștia au distrus și ruinat țara [...]”³⁰. Totuși, pâra nu era într-un tot neadevărată, însă evidențierea părții negative a înscăunării lui Constantin vodă ar fi putut duce la pierderea tronului, prin numirea unuia dintre verii săi. Cel mai probabil, boierii în cauză au fost iertați sau au rămas în pribegie, neexistând mențiuni cu privire la pedepsirea lor. Totodată, trebuie reținut faptul că încă din această perioadă unii dintre marii boieri încep să se adăpostească în Muntenia, adică cât mai aproape de Poartă, cu speranța că îi vor putea îndupleca pe turci să le ridice domn, după pofta lor.

În anul 1615 și Ștefan Tomșa II, ajuns domn din voința sultanului, era să fie pârât la împărăție de o seamă de boieri, care au fost îndemnați și sprijiniți de Radu vodă al Țării Românești. Hiclenii nu au apucat să-și spună păsul, pentru că marele vizir a dat poruncă să fie prinși, legați și trimiși domnului spre judecată. Nechifor Beldiman logofătul, Gavril Sturza hatmanul³¹ și Toader Boul vistiernic au fost degrabă decapitați pentru fapte de necredință anterioare, dar și pentru vorbele rele pregătite împotriva voievodului³². Cei trei boieri se vede că au ales intenționat drumul pribegiei lor spre Muntenia, cu scopul final de a ajunge la picioarele sultanului, ca să obțină mazilirea domnului, fiindcă numirea lui aici se hotărâse³³. Însă, dacă plângerea răutăcioasă la împărăție, venită din țară sau din Muntenia, nu a fost ascultată, se pare că cea din partea „leșilor” era demult știută³⁴. În ciuda faptului că arz-urile³⁵ împotriva Tomșei vodă erau atât de factură internă, cât și de proveniență externă, domnul nu și-a

30 Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 165, nr. 76 (21 februarie-1 martie 1608).

31 Maria Magdalena Szekély, *Boieri hicleni și înrudirile lor*, în *ArbGen*, I (VI), nr. 1-2, 1994, p. 222.

32 „După cea răzsipă a oștii lui Ștefan-vodă, au ieșit Ștefan-vodă în Țara Muntenească și, mângându-l aproape spre Focșani, l-au tumpinatu ceaușii împărătești, cu Beldiman-logofătul, și cu Sturdzea-hatmanul, și cu Boul-visternicul în obedzi, că-i pornise Radul-vodă, domnul muntenescu pre atunci, de mersesă la Poartă asupra Tomșei-vodă, că-i era Radul-vodă lui Ștefan-vodă mare nepriiatin. Ce cine era veziru la împărăție era priiatin lui Ștefan-vodă [s. n.] și au dzis vezirului, pricepîndu lucrul: <Ce să acolisește Radul-vodă de cel săracu>. Și îndată au trimis ceauși de au tîmpinatu pre boieri, carii sintu mai sus pomeniți, și i-au pus în obedzi și i-au dus la Ștefan-vodă. Deci, citi i-au adus ceaușii, îndată le-au tăiatu capetele și le-au aruncatu trupurile în Siretiu” (Miron Costin, *op. cit.*, p. 32).

33 „Era pre acele vremi Tomșea-vodă la Poartă pre trebile țărâi, pre lângă capichihăi, și vădzându-l omu de țară, cunoscut amu la căpeteniile Porții, i-au scos domnia și i-au orânduit împărăția și pre Cantemir-beiu, cu ordile lui, care pre acele vremi lăcuia în Bugeacu, să-l ducă pre Ștefan-vodă în scaun” (*Ibidem*, p. 26).

34 „Iară pâra adevărată c-au avut Ștefan-vodă Tomșea totdeauna despre leși la împărăție” (*Ibidem*, p. 35).

35 *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 26-27.

pierdut tronul din voința Porții, fiind încă în bune relații cu reprezentanții ei. Aceasta se constată din atitudinea nefavorabilă a marelui vizir față de boierii veniți cu pâră, care pare să nu fi fost câștigată cu vreo sumă de bani, ci, dacă dăm crezare cronicii, era întărită de prietenia dintre vodă și însemnatul turc³⁶.

De regulă, plângerea împotriva domnului era întocmită de un grup de boieri nemulțumiți, nu doar de o singură persoană. Numai că din acel grup se puteau remarca, după cum arată mărturiile vremii, câțiva boieri mai năpăstuiți. În timpul lui Gheorghe vodă Duca, în anul 1672, un pas în față l-a făcut Gheorghe Ursache, fost mare vistier³⁷, care era dintre cei mai bogați și care a atras atenția domnului. În urma vorbelor răutăcioase ale acestuia, vodă a fost mazilit și cu greu și-a salvat viața, plătind turcilor o importantă sumă de bani³⁸. Însă, Duca vodă a revenit pe tronul țării și l-a tras la răspundere pentru fapta sa pe Ursache vistier, închizându-l cu tâlharii și căznindu-l prin bătaia la tălpi, până a ologit și a sărăcit³⁹. Pedepsa suferită nu este prea des întâlnită în cazuri de hiclenie⁴⁰, dar se poate să fi fost hotărâtă marelui boier tocmai pentru bogăția agonisită și pentru relațiile pe care acesta le avea.

Într-adevăr, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, au fost cheltuite la Poartă mari sume de bani, pentru obținerea sau înnoirea domniei⁴¹, în mare parte și din vina boierilor. Câțiva cărmuitori au „iertat de cap” pe cei care i-au pârât la împărăție, la îndemnul turcilor, dar cu răscumpărare, adică în schimbul unor însemnate pungi de bani⁴², pentru a acoperi lipsurile din visterie produse din cauza lor. Totodată, în afara pierderilor bănești înregistrate în urma pârilor boierilor contra domnului, fuga lor la turci, al cărei traseu cuprindea ținuturile munteneste, implica sprijinul vecinilor, deloc dezinteresat, așa încât se instaura o nouă „legătură” a proaspăt alesului vodă, cea față de cărmuitorul Țării Românești⁴³. Astfel, Constantin vodă Cantemir (1685-1693) a ajuns domn al

36 Miron Costin, *op. cit.*, p. 32.

37 Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, București, 1971, p. 454.

38 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 216-217.

39 *Ibidem*, p. 283.

40 În a doua jumătate a veacului al XVII-lea pedeapsa obișnuită pentru hiclenie, adică decapitarea celui vinovat și confiscarea averii, s-a aplicat destul de rar.

41 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 253.

42 „Dece Cantemir-vodă, după ce i-au adusu-i, i-au pus la închisoare, și nu i-au omorât, c-au poroncit Poarta să nu-i omoare. [...] Ce i-au pus banii pe toții, să-i întoarcă cheltuiala ce au cheltuit la Poartă [subl. mea], pe unii câte dzece pungi, pe alții câte 5, pe alții câte cum au socotit. Și după ce ș-au plinit banii i-au dat pe chizășie și i-au slobodzit” (*Ibidem*, p. 338).

43 „Decii Gvriliță vornicul, cum au înțales, s-au și rădicat cu ficiorii lui și cu alți boiari din Țara de Gios, cu cițiva, și au fugit în Țara Munteniască, la Șerban-vodă. Iar Șerban-vodă, după ce i-au văzut că au vinit la dînsul, tare s-au bucurat și au și răpezit harzuri de la boiari, cu piră asupra lui Dumitrașco-vodă. Și cu silința și cheltuiala lui Șerban-vodă au isprăvit să margă boiarii la Oblucița, la Suliiman-pașia [s. n.], [...], să le ia sama cu Dumitrașco-vodă, să-i giudece” (*Ibidem*, p. 293-294).

Moldovei în urma amestecurilor boierești la Poartă împotriva lui Dumitrașco vodă Cantacuzino (1684-1685), dar, mai ales, prin contribuția munteanului Șerban vodă, care i-a îndemnat și susținut cu bani pe pribegi⁴⁴. Cel care a intervenit adesea la mai marii turcilor, pentru ridicarea sau mazilirea domnilor Moldovei, a fost Constantin vodă Brâncoveanu, fiind învinuit de marele vizir că a sărăcit această țară⁴⁵. De aici reiese că, în atare condiții, raporturile dintre cei doi domni români nu mai putea fi de egalitate, ca mai înainte.

Pâra la împărăție era percepută negativ în epocă și, până la urmă, era în defavoarea celor care o săvârșeau, precum „sfătos” îi lămurea cronicarul Ion Neculce, după relatarea caznelor îndurate de Antioh vodă Ruset (1675-1678) la Poartă, din cauza vorbelor cu „strâmbătate” spuse împotriva lui: „Dece bine ar fi, fraților, să nu vă îndesați a *pîrî domnii* [s. n.], că-s pomăzanici a lui Dumnedzău. Măcar de v-ar și poronci domnul atunce, care-i stăpânitor, încă din cele drepte să le mai împuținații, iar năpăștii să nu puneții, că *osânda nu să iartă, nici trece* [s. n.]. Pe mulții amu vădzut îndesîndu-să, pentru cînste să dobîndească, de *pîrăscu domni* [s. n.] și să laudă între dînșii, că *știu bine a pîrî* [s. n.]. Iar pe urmă de cest fel de hărnicii nice pe unul n-am vădzut viindu la precopsală”⁴⁶. Aceste rînduri arată cât de răspândit era, în vremea respectivă, fenomenul jalbelor la împărăție și cât de sârguincioși erau boierii în a-l practica. Însă nu au ascultat de vorbele acestuia, căci peste ani, boierii mergeau la turci să se pîrască între ei⁴⁷, nu numai pe cârmuitorii țării.

Prezența boierilor moldoveni în pribegie la poloni și desele lor incursiuni în Moldova arată că pâra contra domnului nu a avut loc doar la Poartă, ea a fost practică, inițial, și la curțile țărilor vecine⁴⁸. Însă, înțelegând că dreptul de intervenție în privința succesiunii domnești aparținea sultanului, boierii

44 *Ibidem*.

45 „Într-acea vreme, ajungând mare vizir Rami, [...] și cunoscând toate *uneltirile muntenilor și prigonirile și schimbările de domni din Moldova făcute de Brânvoveanu* [s. n.], cu puterea banilor, a orânduit în timpul viziratului său, cum că Basarab vodă pe drept este dator să plătească și haraciul Moldovei și să aducă și întreaga țară în starea ei de mai înainte, deoarece din pricina lui țara s-a prăpădit” (*Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, text grecesc însoțit de traducerea românească, cu prefață, introducere, glosar și indice, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Adriana Camariano-Cioran, București, 1965, p. 13).

46 Ion Necule, *op. cit.*, p. 257-258. Același sfat se pare că ar fi fost dat boierilor și de Nicolae vodă Mavrocordat (1709-1710): „Această pâra ce vreți să faceți la împărăție împotriva domnilor pricinuieste mai mult rău domniilor voastre decât domnilor, și mai ales arătați că procedați cu multă nechibzuință, căci plângându-vă, dovediți pe de o parte că țara voastră este sărăcită, iar pe de altă parte, spunând că domnul v-a luat atâtea pungi, o înfățișați foarte bogată, și cam ce credeți că va gândi împărăția despre voi?” (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 65).

47 „Și s-au făcut două cete și să pîrâe totdeauna la Mihai-vodă, să-ș mănânce capetele. [...] Și să pîrâe o ceată pe alta la Poartă, cum au mâncat sute de pungi de bani din țară” (Ion Neculce, *op. cit.*, p. 688).

48 Ilie Minea, *Complotul boeresc în contra lui Ștefăniță Vodă*, în *CI*, IV, nr. 2, 1928, p. 212-214.

au început să se îndrepte către Sublima Poartă. În drumul lor, costisitor⁴⁹ și primejdios, au intrat în legătură cu domnul Munteniei, care adesea i-a ajutat și îndemnat să-și urmeze planul. Numai că, la împărăție, deși turcii erau interesați de ceea ce se întâmpla în țară, nu erau degrabă și cu mare fală primiți. Ei aveau să aștepte vreme îndelungată⁵⁰ pe meleagurile turcilor, până să fie luați în considerare. De aici poate și nevoia de a fi sprijiniți de cărmuitorul Țării Românești, cu pecetea căruia plecau adesea arz-urile boierilor moldoveni către mai marii turcilor⁵¹. Mărturiile vremii arată că nici în veacul al XVIII-lea, când pâra boierească devenise un obicei, nu s-a instituționalizat întâmpinarea lor la Poartă. Boierii trimiși de Dimitrie vodă Cantemir (1710-1711) cu pâra împotriva domnului mazilit, Nicolae vodă Mavrocordat, „au ieșit înaintea sultanului cu rogojină aprinsă în cap”⁵² ca să-și spună păsul. Acest fel de înfățișare, căci moldovenii erau veniți în număr mare, avea loc pentru a atrage atenția asupra lor, arătând disperarea și marele lor necaz, dar, mai cu seamă, urmăreau să înmâneze jalba întocmită, căci nu-și prezentau prin viu grai neajunsurile, ci prin scris⁵³. Spre exemplu, marele postelnic Panaiotachi Morona⁵⁴, din vremea lui Constantin vodă Duca (1700-1703), a venit în ajutorul boierilor aflați la Poartă „și au făcut un hardzu cu mâna lui, că știe turcește”⁵⁵. Așadar, cei veniți cu pâra la împărăție, de regulă, nu erau primiți de sultanul însuși, ci, în cel mai bun caz, după ieșirea lor în calea sa⁵⁶, acesta cerea jalba și porunca marelui vizir să le facă dreptate⁵⁷. Deci, nu avea loc o întâmpinare oficială sau cel puțin o primire la vreuna din curțile turcești însemnate, deși moldovenii erau, de regulă, dintre cei mai de seamă boieri, adică fruntea țării⁵⁸.

49 „Și strângându-să acolo la cea nuntă, au sfătuit și s-au giurat cu toții, ei înde ei, să fugă în Țara Muntenască la Brâncovanul, să le de ajutor de cheltuială să margă la Poartă să pârască pe Cantemir [s. n.], să-l scoată din domnie, să rădice domnu dintre dânșii pe Velicico vornicul” (Ion Neculce, *op. cit.*, p. 333).

50 *Ibidem*, p. 293.

51 „Iar Șerban-vodă, după ce i-au văzut că au vinit la dînsul, tare s-au bucurat și au și răpezit harzuri de la boieri, cu pîră asupra lui Dumitrașco-vodă [s. n.]. Și cu silința și cheltuiala lui Șerban-vodă au isprăvit să margă boierii la Oblucița, la Suliiman-pașia, [...], să le ia sama cu Dumitrașco-vodă, să-i giudece” (*Ibidem*, p. 293-294).

52 *Cronica Ghiculeștilor*, p. 83.

53 *Ibidem*.

54 Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 419.

55 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 444.

56 „Și îndată i-au gătit pre o samă și i-au trimis la Poartă. Și sosind boierii la Poartă, s-au păscut prilejul, și, când au eșit împăratul la geamie, ei s-au aprins rogojine în cap și au dat ardzaun la împăratul [s. n.], jăluind ce li-au făcut Niculai-vodă. Iar împăratul, vădând atâta jalobă, au și trimis să aducă pre Neculai-vodă, să-i tae capul” (*Ibidem*, p. 518-519); *Cronica Ghiculeștilor*, p. 129.

57 „Ce împăratul, vădzind acea gloată de oameni, au și triimis de le-au luat arzul și cetindu-l, l-au buiurdit la vizirul, să le facă pe voie pentru toate ce or poftii” (Ion Neculce, *op. cit.*, p. 444).

58 Miron Costin, *op. cit.*, p. 76-77.

Pâra la Poartă, cu toate că nu a fost amintită de cercetătorii istoriei dreptului românesc, este, potrivit izvoarelor medievale, un fapt de hiclennie, care a fost pedepsit ca atare, la început, chiar prin decapitarea celor vinovați și confiscarea averii pe seama domniei. Pedepsa se executa, de regulă, la Poartă, dar și în țară, unde boierii se întâlneau direct cu reprezentanții autorității turcești. Motivele trădării erau determinate de atitudinea nefavorabilă a domnului față de o parte din „ruda cea aleasă” și mai puțin de nevoia țării. Pâra la împărăție înlocuia un alt act de hiclennie, anume „ridicarea armelor contra domnului”, adică lupta, confruntarea deschisă cu vodă și susținătorii săi, care avea loc în veacul al XVI-lea și începutul celui următor, când oastea încă se mai putea aduna, iar situația politică a țării era cu totul alta. Era, de fapt, calea dezonorantă de a obține mazilirea domnului. Numai că drumul la împărăție, anevoios și costisitor, nu se încheia întotdeauna după placul boierimii, căci interesul Porții prima: domn cu autoritate potrivită, fidel politicii turcilor și boieri la fel. Când una dintre cele două tabere căuta să se semețească, trebuia să se intervină, prin sprijinirea celeilalte. Spre exemplu, Petru Rareș, domn autoritar, este mazilit și la cererea boierilor, dar, după uciderea lui Ștefan vodă Lăcustă, alesul sultanului, mai marii țării sunt dați în seama aceluiași domn, rămas autoritar, însă devenit, în primă instanță, credincios Porții. Aceasta era o reglementare a raporturilor domn-boierime, în favoare puterii suzerane și în defavoarea țării. Astfel, nu putem afirma că înlăturarea sau ridicarea cârmuitorului era un apanaj al boierimii hiclene, chiar dacă izbânda a fost adesea de partea lor, pentru că existau și interese externe, ale statelor vecine și, după cum s-a arătat, cele ale turcilor. Câteodată, cei veniți cu plângeri la împărăție, aveau de suferit rele tratamente, pe măsura semeției lor, fiind închiși și trimiși domnului în țară, spre judecată, nu fără mari cheltuieli pe la mai marii turcilor. Aceste pungi de bani, recuperate apoi din avutul hiclenilor, contribuiau la prelungirea anilor de domnie, prin eliminarea sau diminuarea arz-urilor la Poartă, care erau la fel de primejdioase, asemenea existenței pretendenților. Totuși, boierii erau puternic motivați de interese personale, precum înavuțirea, obținerea de dregătorii și privilegii sau chiar tronul țării, deși erau conștienți că-și puneau viața în pericol prin venirea la Poartă.

Abstract⁵⁹**DEEDS OF UNFAITHFULNESS UNDERTAKEN BY
MOLDAVIAN BOYARS. THE DENOUNCEMENT TO THE PORTE**

The present paper focuses on the Denouncement to the Porte, a new deed of treason, which was not mentioned by the researchers of old Romanian law. On the basis of testimonies from the epoch, we notice that this deed of unfaithfulness was committed against the reigning prince, and the guilty boyars were punished as traitors, by beheading and confiscation of the fortunes. The denouncement to the Porte gradually replaced starting with mid 16th century another deed of treason, more precisely “raising weapons against the Prince”, which could not be undertaken any more due to the diminution of the boyars’ military force and of the political situation of the country. We could say that it was the boyars’ new disloyal manner to get rid of the prince ruling the country. Except that the way to the Porte, difficult and costly, would not always end as the boyars wanted, as the interest of the Porte prevailed: a prince with an adequate authority, faithful to the Turks’ politics and boyars of the same kind.

59 Rezumat tradus de Coralia Costaș.